

מבוא

סייד קוטב נולד באוקטובר 1906 בכפר מושאה שבמחוז אסיוט, במרכז מצרים, לבעל קרקעות ממעמד הביניים. את לימודיו היסודיים סיים בכפרו ובשנת 1921 הגיע לקהיר, שם למד בבית ספר תיכון ואחר כך במכללה להכשרת מורים, **דאר אל-עלום**. עם סיום לימודיו ב־1933 עבד כמורה, ובהמשך כמפקח במשרד החינוך המצרי. בשנות השלושים ניהל אורח חיים חילוני־מודרני. קוטב היה חבר במפלגת הנפד, המפלגה הגדולה במצרים עד מהפכת הקצינים החופשיים ב־1952, ומקורב לעבאס מחמוד אל-עקאד, משורר ואינטלקטואל חשוב. בתקופה זאת ניהל אורח חיים של אפנדי, משכיל ממעמד הביניים, ועסק בכתיבת ביקורת ספרות ושירה בסגנון מערבי־מודרני.

בשנות הארבעים עבר קוטב תהליך של אסלאמיזציה שגורמיו אינם ברורים. באוקטובר 1947 הצטרף לצוות הכותבים של כתב העת החדש **אל-פכר אל-ג'דיד** (המחשבה החדשה), שנועד להוות משקל נגד אסלאמי־מתון לרעיונות המרקסיסטיים שקנו באותה עת אחיזה בקרב סטודנטים ומשכילים. ב־1949 כבר הופיע ספרו האסלאמיסטי הראשון, **הצדק החברתי באסלאם**, בעוד קוטב נמצא בדרכו לארצות־הברית, לשם נשלח במלגה ממשלתית כדי להשתלם בשיטות חינוך מערביות. את רוב זמנו בארצות־הברית בילה קוטב בעיר גרילי שבקולורדו, שם קיבל תואר שני בחינוך מהמכללה לחינוך של מדינת קולורדו (היום האוניברסיטה של מחוז קולומביה).

קוטב שהה בארצות־הברית כמעט שנתיים ושב למצרים ב־1950. ב־1952 הוא נטש את עבודתו במשרד החינוך ובפברואר 1953

הצטרף באופן רשמי לאחים המוסלמים. רמתו האינטלקטואלית הגבוהה ונאמנותו ל"מדריך הכללי" השני של "האחים המוסלמים", חסן אל-הודיבי, הובילו, כמעט מידית, למינויו לתפקיד בכיר: ראש המדור להפצת הבשורה של האחים (ראיס קסם נשר אל-דעוה). עוד קודם לכן, בתחילת 1951, הופיע ספרו האסלאמיסטי השני, **מלחמת האסלאם בקפיטליזם**, והחלה כתיבת הפרשנות המונומנטלית שלו לקוראן, **פי ז'לאל אל-קראן** (בצלו של הקוראן).

ב-23 ביולי 1952 התרחשה במצרים מהפכת הקצינים החופשיים שהדיחה את המשטר המלוכני. לקוטב ולאחים המוסלמים היו קשרים טובים עם המהפכנים וב-19 ביולי 1952, כמה ימים לפני המהפכה, אף נערכה פגישה ביניהם בביתו של קוטב בחלואן. בפגישה זאת הציגו הקצינים החופשיים את תכניותיהם וקיבלו מ"האחים המוסלמים" הבטחה לסייע בשמירת הסדר ברחובות קהיר במהלך ההשתלטות על מוסדות השלטון. ירח הדבש בין שני הצדדים התפוגג במרוצת שנת 1954 על רקע המשא ומתן שנועד להביא ליציאת הצבא הבריטי ממצרים. ב-26 באוקטובר 1954 ניסה איש המנגנון הסודי של "האחים המוסלמים" להתנקש בחייו של נאצר, אז ראש ממשלת מצרים, בעת הופעה פומבית. בעקבות האירוע נעצרו למעלה מאלף חברי הארגון, בהם סייד קוטב והמדריך הכללי חסן אל-הודיבי, ובראשית דצמבר 1954 דן הטריבונל העממי בראשות אנדר אל-סאדאת שבעה מהם למוות. משפטו של קוטב, שנדחה כמה פעמים מסיבות מחלה, הסתיים רק ביולי 1955 בגזר דין של 15 שנות מאסר עם עבודת פרך.

בתקופת ישיבתו בכלא עברה הגותו של קוטב תהליך של הבשלה שבאה לידי ביטוי בפירוש לקוראן, שאת כתיבתו השלים, בספר **ציוני הדרך** ובכמה כתבים נוספים, בהם **העתיד שייך לדת האסלאם**.⁴ בתחילת 1964 סבל קוטב מהתקף לב בכלא, ובמאי

4. במקור הערבי נקרא הספר: **העתיד שייך לדת זו**.

1964 שוחרר מסיבות בריאות לבקשתו של נשיא עיראק, עבד אל-סאלם עארף, שחתם באותו חודש על הסכם לאיחוד פדרלי עם מצרים.

באוגוסט 1965 נעצר קוטב שוב יחד עם רבים נוספים בחשד שקשרו קשר נגד המשטר. הוא הוצא להורג בתלייה בליל ה-28 באוגוסט 1966.

הספר העתיז שייך לדת האסלאם נכתב, כאמור, בתקופת מאסרו של קוטב, בתחילת שנות השישים. בספר מציג קוטב את הנצרות כאמה הורתה של התרבות המערבית המטריאליסטית והמושחתת. האשם בכך, לדבריו, הוא בפגמים המוכנים שמהם סובלת הנצרות מאז ראשיתה: ספרי הקודש שלה נכתבו זמן רב אחרי פרשת חייו ומותו של ישוע, על כן אין הם משקפים את האמת ההיסטורית; הנסיבות ההיסטוריות שבצולן התפתחה הנצרות והאינטרסים הפוליטיים של ראשי הכנסייה באותן תקופות, גרמו לחדירתם של אלמנטים פגניים ושל סטיות אמוניות לתוך קרביה של הדת החדשה; מחלוקות פנימיות יצרו שסעים בנצרות ופגעו ביכולתה למלא את ייעודה הדתי; הנהנתנות הבהמית שאפיינה את רומא בשיא גדולתה השחיתה את מערכת הערכים הכנסייתית; בניסיון לתקן את קלקול המידות התפתח בנצרות אורח החיים הנזירי, המנוגד לטבע האנושי. הדבר הביא לפגיעה נוספת בדת הנוצרית והשניא אותה על הציבור; הכנסייה נכנסה לעימותים פוליטיים עם שליטי אירופה, שמצדם שמחו להשחיר את פניה ולהציגה כמושחתת. גדול חטאה של הכנסייה היה הניסיון לכפות את השקפת עולמה על חלוצי המדע המודרני, דוגמת ג'ורדנו ברנו וגלילאו גליליי. בכך היא עוררה את שנאתם של אנשי הקדמה וגרמה לשקיעתה שלה, והניעה את גלגלי עידן הנאורות. בשל סיבות אלה, טען קוטב, מתאפיינת הציוויליזציה המערבית, שצמחה מתוך הנצרות, בשנאה לדת. היא פועלת נגד

האינטרס האנושי וגורמת לאדם סבל נפשי רב, המכונה אצל קוטב "סכיזופרניה קשה". התרופה למציאות קשה זאת היא רוחניות, שאותה יכול לספק האסלאם לבדו. אלא שהאסלאם, שלא עבר את תהליכי ההשחתה שאפיינו את הנצרות, זוהה על-ידי המערב כאויב שיש להדבירו. כאן נזרעו זרעי המשטמה בין שתי הדתות-תרבויות הנאבקות ביניהן.

ניצחון האסלאם, סבור קוטב, הוא בלתי נמנע.

* * *

ספרו השני של קוטב, **מלחמתנו ביהודים**, הוא בעצם אסופת מאמרים מפרי עטו שיצאו לאור בתחילת שנות ה-50. ניכר בחלקם כי עדיין אין הם מגובשים דיים. חלקם בעלי אופי לאומי-מצרי של אדם השואף להשתחרר ממורשת השלטון הבריטי הזר על הרעות החולות שלו ומהשלטון הישן. במאמרים אלה מתגלה קוטב כהוגה לאומי מצרי המנסה להגדיר לעמו מהי הדרך הלאומית הנכונה לקדם את ארצו. ואולם המאמר המרכזי העוסק במלחמה ביהודים הוא אשר העניק לספר את שמו.

הספר **מלחמתנו ביהודים** הוא ספר יסוד בהבנת התפיסה האסלאמית-פונדמנטליסטית כלפי היהודים, תפיסה המשפיעה ומהדהדת עד היום בכל רחבי העולם האסלאמי, החל בשיח' עבדאללה עזאם, אחד מראשוני ארגון אל-קאעדה, ועד השיח' יוסף אל-קרדאוי, המייצג את הממסד האורתודוקסי. לא לחינם זכה קוטב לכינוי "ענק המחשבה האסלאמית" מפי מייסד תנועת חמאס, שיח' אחמד יאסין, וכתביו זוכים להערכה רבה בקרב חברי תנועה זו גם היום. זאת אף על-פי שהגותו של קוטב אינה תואמת, ולעתים אף סותרת את האידיאולוגיה של "האחים המוסלמים", שחמאס נמנית עמם.

ספרו של קוטב המובא כאן בעברית ראה אור בשנת 1954 בקהיר. מאז פורסם הספר במהדורות הראשונה הוא יצא לאור מספר רב של פעמים. העותק שממנו מתורגם ספר זה הוא מהדורה 12, שנדפסה בקהיר בהוצאת דאר אל־שרוק בשנת 1993.⁵ בתחילת כל מאמר מופיע תאריך הפרסום הראשוני שלו, לרוב בעיתון **אל־דעוה**, ביטאון "האחים המוסלמים" שפעולתו הופסקה בהוראת נאצר בסוף 1954. מדי פעם יש הערות העורך המקורי של הספר מדאר אל־שרוק, אשר שמו אינו מופיע בספר. הערות אלו מתייחסות, למשל, למלחמת ששת הימים, בעוד שהספר עצמו פורסם לראשונה ב־1954. כך דברים שכתב קוטב בתחילת שנות החמישים על היהודים אשר רוצים לכבוש את מסגד אל־אקצא ועל כישלון הקצינים החופשיים בהבסתם נתפסו בעיני מעריציו כסוג של נבואה. הערות המקור הערבי צוינו במפורש בתרגום. בטקסט המתורגם שולבו הערות רלוונטיות להבנת הטקסט והפניה לחומר מחקרי נוסף.

טענותיו של קוטב כלפי הנצרות בספר **העתיד שייד לדת האסלאם** מציגות מחלוקת תאולוגית בדבר הדרך הנכונה לעבודת האלוהים. טענותיו כלפי היהדות, לעומת זאת, נגועות באנטישמיות ומבוססות בחלקן על **הפרוטוקולים של זקני ציון**. נראה כי באופן שבו קוטב מנתח את המאבק ביהודים יש מרכיב של שנאה, וכי הדבר קשור בהקמתה של המדינה היהודית. פגמי היהודים ולא היהדות הם שעיצבו את תפיסת עולמו. היהדות המקורית, לדעתו, הייתה אכן דת שמימית, אולם מאז שניתנה ליהודים היא סולפה

5. סייד קוטב, **מערכתנא מע אליהוד** (קהיר, דאר אלשרוק, 1993). בעמוד פנימי מצוינות המהדורות הקודמות. מהדורה 11 למשל יצאה בשנת 1992, שנה אחת בלבד לפני עותק זה. מאז 1993 יצאו עוד מספר מהדורות של הספר הזוכה להצלחה רבה.

על-ידי מאמיניה ושוב לא ניתן לכנותה דת אמת. ניתן לסכם את טיעוניו כדלהלן:

- הסכסוך עם היהודים הוא נצחי ואינו בר תיקון שכן טבעם של היהודים אינו משתנה לעולם. היהודים ולא עובדי האלילים הם "אויבי המאמינים הגרועים מכל".
- המענה לתחבולות היהודים הוא שיבה לאסלאם ואימוץ דרכו של מוחמד, שאותה נקט מול השבטים היהודים בעיר אל-מדינה ובח'יבר.⁶ רק האסלאם יכול להביס את היהודים.
- היהודים נוקטים תחבולות שונות ופועלים רבות מאחורי הקלעים, גם בתוך האומה המוסלמית, כדי למוטט את האמונה האסלאמית בלבבות טרם שהם נוקטים פעילות צבאית גלויה נגד המאמינים.
- תכונות האופי של היהודים הם רמאות, פחדנות, תככנות, כפיות טובה, אנוכיות ושפיכת דם. היהודים אינם בוחלים באמצעים כדי להשיג את מטרותיהם.
- בשל טינת היהודים למוחמד ולאסלאם הם ביצעו פשעים נוראיים: זייפו את התורה, התקרבו לעובדי האלילים ופעלו נגד הנביא [מוחמד] אז והיום, לכן הקוראן מזהיר מפניהם.
- הקומוניזם הוא המצאה יהודית שנועדה לערער את רוח האמונה האסלאמית. הקומוניזם משרת את מטרות היהודים לשליטה עולמית.
- היהודים עומדים מאחורי כל התורות האידאולוגיות בעת החדשה: קפיטליזם, מרקסיזם, המיניות נוסח פרויד ועוד. כל זאת, כדי לקעקע את עולם האמונה.
- במשך הדורות העניש אלוהים את היהודים כמה פעמים בגין מרִם, קשי עורפם ותחבולותיהם נגד משרתי האל. שואת

6. נווה מדבר בחצי האי ערב, שם הכריעו המוסלמים את היהודים בשנת 628.

יהדות אירופה מידי אדולף היטלר הייתה רק חוליה בשלשלת העונשים שהאל ייסר בהם את היהודים.

- למרות הצלחת היהודים במלחמה ב־1948 מול ערביי פלסטין והמוסלמים שבאו לעזרתם, היהודים אינם נלחמים באמת ומה שמאפיין אותם הוא הפחד והחרדה. האסלאם כאמונת אמת יכול להביס את האמונה היהודית הבטלה.

מאמרו זה של קוטב ובייחוד דבריו האחרונים העצימו, כאמור, את מעמדו בתנועת חמאס הפלסטינית. תיאור היהודים הנלחמים מתוך מחסות ויישובים מבוצרים כפחדנים, אולם נסים משדה הקרב כעכברושים בעימות פנים אל פנים שימשו פעילי חמאס ונמצאו בכליהם גם במבצע "צוק איתן" בעזה ביולי 2014.

קוטב משוכנע בעליונות האסלאם ומסביר גם במאמרים נוספים בספר כי האסלאם כשלעצמו הוא אמונת אמת ייחודית, בלי קשר לחלוקה בין מזרח למערב. אמונה זו דורשת מתומכיה הקרבה עצמית למרות הקשיים ומלחמת קודש מתמשכת לשם השגת יעדיה. כבר בתחילת שנות החמישים נתפס הג'האד בהגותו של קוטב כעיקר מרכזי באמונה. האסלאם זקוק לאנשים בעלי אופי קשוח, ישר ונחוש שיעמדו איתן במאבק הארוך והקשה. רק באלו טמון עתיד האומה הזאת. המאמין נשבע לאלוהים לקיים את ציווי הג'האד ומוסר את נפשו למענו, בעוד האלוהים מבטיח בתמורה פאר, כבוד וחיי העולם הבא.

קוטב מסיים את ספרו בהגדרת הטבע האמיתי של האסלאם. דרך האסלאם היא טבע האמונה והעמידה בניסיון מול התאוה. טבע היושר והכבוד.

טבע זה של האמונה הוא שיקנה עתיד לדת הזאת.

